

UVODNO SLOVO

70 GODINA DJELOVANJA ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U ZADRU (1954. – 2024.)

Institut Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zadru (ime koje je izmijenjeno u *Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* nakon političkih i povijesnih promjena nakon raspada Jugoslavije) svečano je otvoren 3. srpnja 1954. Smješten je u elitnom kvartu Brodarica u ljetnikovcu (vili) Dirče. Ovaj kvart srećom nije stradao u bombardiranjima kojima je Zadar bio podvrgnut tijekom II. svjetskog rata pa se lokacija mogla iskoristiti. Na istoj lokaciji Zavod se nalazi i danas, a opremljen je i prostorno i infrastrukturno, a velika površina oko glavne zgrade mogla bi se iskoristiti za Hrvatski muzej maritimne kulture, o čemu već postoje nakane i prvi projektni rezultati. U svome sedamdesetogodišnjem uspješnom trajanju Zavod je izvršio i izvršava svrhu utemeljenja sistematskog i intenzivnog istraživanja povijesti ne samo grada Zadra i njegove šire okoline nego i hrvatske obale te unutarnjih limitofnih krajeva. Bez Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, ali i uz velikodušnu pomoć Grada Zadra, ne bilo moguće ostvariti polučene rezultate.

Nije na odmet i danas istaknuti važnost spomenutih čimbenika, ali isto tako treba istaknuti i rad voditelja, upravitelja i djelatnika. Prvi predsjednik Zavoda bio je akademik Antun Barac, potom akademik Grga Novak (1954. – 1978.). Od 1979. do 2002. voditelj Zavoda je akademik Mate Suić, od 2002. do 2016. akademik Franjo Šanjek i od 2016. akademik Nenad Cambi. Prvi direktor (ravnatelj) Zavoda bio je akademik Josip Badalić, a od 1956. do 1974. dr. sc. Vjekoslav Maštrović. Upravitelji Zavoda još su bili: Seid M. Traljić (1974. – 1981.), dr. sc. Vesna Jakić-Cestarić (1981. – 1984.), dr. sc. Šime Peričić (1984. – 1991.), dr. sc. Milko Brković (1991. – 2009.), dr. sc. Zlatko Begonja (2009. – 2015.) i dr. sc. Tado Oršolić od 2015. godine. Svima, dakako, treba zahvaliti na zalaganju, trudu i učinku. Široki spektar znanstvenog i kulturnog djelovanja Instituta odnosno Zavoda rezultirao je vrlo velikim brojem objavljenih monografija, znanstvenih i stručnih radova te samostalnih publikacija. U proteklih sedam desetljeća Zavod je bio organizatorom ili suorganizatorom preko pedeset znanstvenih i stručnih skupova, preko stotinu samostalnih javnih znanstveno-stručnih predavanja i sličnih znanstveno-kulturnih događaja ne samo u Zadru i zadarskom području nego i u Hrvatskoj. Zavod je posebno zaslužan za očuvanje kulturne baštine, posebno vrijednih umjetnina „Zlato i srebro Zadra“ i crkve i samostana sv. Marije

u Zadru, te je sudjelovao u radu mnogih kulturnih ustanova i institucija u Zadru i Hrvatskoj. Zavod dobitnik je dvaju nagrada Grada Zadra, 1967. i 2004., za izniman znanstveni i kulturni doprinos.

Grad Zadar sjedište je prebogatoj arhiva koji čuva povijesnu baštinu u kojoj se kriju senzacionalna i neiscrpna vrela za povijest prije spomenutih krajeva. Zadar (antički Jader) bio je od ranog srednjeg vijeka središte Dalmacije preko kojega su se slijevali zadnji utjecaji antičke kulture na istočni Jadran. Zadar je bio na sredokraći Konstantinopol – Ravenna pa je rušenjem ostalih antičkih gradova u prvoj polovici VII. st. ostao jedini na toj tada najvažnijoj strateškoj osi na Sredozemlju. Zadru u tome pripada posebna zasluga i obveza da ta povijest istražuje. Zavod za povijesne znanosti HAZU utemeljen je dvije godine prije Filozofskog fakulteta, a te dvije institucije stožerne su točke razvitka povijesnih, ali i drugih znanosti. To potpisnik ovoga teksta smije kazati jer je više od trideset godina bio djelatnik Filozofskog fakulteta, a danas je, kao treći arheolog Zavoda (prije su tu radili njegovi profesori Grga Novak i Mate Suić), njegov voditelj. Iako arheologija nije u samom fokusu istraživanja ipak i u tom segmentu Zavod za povijesne znanosti dao je vidne rezultate.

Ističemo ovdje izdavačku djelatnost Zavoda koja je kroz više od šest desetljeća dosegla zavidnu razinu tiskanih publikacija. U izdanju Zavoda objavljeno je: četrnaest monografija u seriji naslova „Djela“, deset izdanja u seriji „Posebna izdanja“, tri sveska naslova „Pomorski zbornik“, četiri sveska publikacije „Adriatic maritima“, nekoliko publikacija „Povremena izdanja“ (katalozi izložbi) i više različitih monografija i drugih izdanja u suizdavaštvu s drugim institucijama. Neka od važnijih izdanja iz edicije „Posebna izdanja“ i „Djela“ su: *Grad Zadar: presjek kroz povijest*, ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar, JAZU, 1966.; *Kulturna baština samostana Svete Marije u Zadru*, ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zavod JAZU u Zadru, Zagreb, 1968.; *Povijest grada Nina*, ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar, 1969.; *Završetak Prvog svjetskog rata u Dalmaciji*: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 5. studenoga 2018. na Sveučilišta u Zadru, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Sveučilište u Zadru, ur. Tado Oršolić, Zagreb – Zadar, 2021.; Vjekoslav Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1959.; Maja Novak, *Autonomija dalmatinskih komuna pod Venecijom*, ur. Vjekoslav Maštrović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zadar 1965.; Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Institut JAZU, Zadar, 1973.; Mladen Ančić, *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zagreb – Mostar – Zadar. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i ZIRAL, 1997.; Tado Oršolić, *Dalmatinska pješićka pukovnija „Grof Lacy“ br. 22 u*

Prvom svjetskom ratu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Državni arhiv u Zadru, Zagreb – Zadar, 2019. Zamišljen je i u postupku objavljivanja još niz publikacija, pogotovo radova sa skupova koje je Zavod osmislio i realizirao, a u suradnji s mnogim istraživačima iz Hrvatske i inozemstva. U pripremi za tisak jest zbornik posvećen velikom istraživaču Luki Jeliću koji je do svoje rane smrti početkom dvadesetih godina XX. st. ostavio vidnog traga u sjevernoj Dalmaciji nakon što se odselio iz Splita. Također, u pripremi za tisak je i zbornik sa znanstvenog kolokvija o arheologiji špilja i pećina koji je organizirala djelatnica Zavoda dr. sc. Martina Dubolnić Glavan koja je nažalost prerano preminula, ali zadaća je ostalih djelatnika da prikupljenu dragocjenu građu pripreme i objave.

Posebno treba istaći časopis *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* koji redovito izlazi od 1954. do danas (sv. 66/2025.) i koji je jedini Akademijin časopis iz područja humanističkih znanosti indeksiran u *Web of Science Core Collection* (WoSCC) međunarodnoj bazi podataka. Ukupno je do sada u *Radovima Zavoda* objavljeno preko 1000 znanstvenih i stručnih članaka iz polja društveno-humanističkih znanosti vezanih uz prošlost Zadra, njegove šire okolice i sjeverne Dalmacije, ali i općenito uz prošlost Hrvata iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i ostalih zemalja u okruženju. To su vidni i neporecivi rezultati važnosti časopisa. Časopis je primijećen u znanstvenim krugovima u zemlji i inozemstvu.

Znanstvenici iz Zavoda angažirani su na znanstvenim i stručnim projektima te sudjeluju na prijediplomskim i diplomskim studijima na Sveučilištu u Zadru kao vanjski suradnici. Objavili su mnoge monografije i priloge u znanstvenim i stručnim publikacijama vlastitih i drugih izdavača te sudjelovali u priređivanju za tisak više znanstveno-stručnih publikacija. Zavod za povijesne znanosti u Zadru surađuje s mnogim znanstvenim, kulturno-društvenim i crkvenim institucijama u Zadru, ali i općenito u Hrvatskoj i inozemstvu. Znanstvena i kulturna suradnja najplodnija je sa Sveučilištem u Zadru, ali i s ostalim ustanovama u Zadru, Ogrankom Matice Hrvatske u Zadru, Državnim arhivom u Zadru, Zadarskom nadbiskupijom, muzejima u Zadru, Gradom Zadrom i Zadarskom županijom, ali i s mnogim drugim kulturnim ustanovama i društvima, školama, udrugama i općinama Zadarske županije.

U sklopu Akademijina Zavoda u Zadru nalazi se i Pomorski muzej/zbirka, jedini takve vrste u široj zadarskoj okolini. Pomorski muzej/zbirku je 19. studenoga 1966. svečano otvorio tadašnji predsjednik Akademije akademik Grga Novak prigodom obilježavanja stote godišnjice Akademije. Utemeljitelj i prvi voditelj muzeja/zbirke bio je Vjekoslav Maštrović. Krajem prosinca 1972. izvršen je upis Pomorskog muzeja kao spomenika kulture u Registar pokretnih

spomenika kulture Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Komisija Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu utvrdila je da navedeni predmeti imaju svojstva spomenika kulture i spadaju u I. kategoriju spomenika. Pomorska je zbirka tijekom godina upotpunjavana novim muzejskim predmetima i sada posjeduje preko 400 eksponata. Među vrijednim primjercima zbirke valja spomenuti ladvu/monoksil, rimska sidra (1. – 3. st.), staro hrvatsko sidro iz 12. st., model starohrvatskog broda Sagene iz 10. st., brodski top iz 16. st., grafike iz 17. st., tetristički i astronomski globus iz 18. i 19. st., razne umjetničke slike od 18. do 20. st., makete brodova, pomorske isprave i službene pomorske objave, fotografije, slike i drugo. Najveći je dio eksponata sa zadarskog područja i područja sjeverne Dalmacije. Zbirku su pogledale tisuće posjetitelja iz Hrvatske i inozemstva. Posebno je zbirka važna u edukativne svrhe jer je posjećuju djeca i đaci svih uzrasta. Oni se na licu mjesta upoznaju s bogatom pomorskom baštinom Zadra, a poslužiti će i kao dio zamišljenog, ali još nerealiziranog Hrvatskog muzeja maritimne kulture za kakvim naša razvedena obala vapi.

U Zavodu je uposleno ukupno šest djelatnika. Troje na znanstvenom radnom mjestu: prof. dr. sc. Tado Oršolić, znanstveni savjetnik; dr. sc. Grozdana Franov-Živković, viša znanstvena suradnica na radnom mjestu znanstvene suradnice, i dr. sc. Nikola Markulin, znanstveni suradnik. Na stručnom radnom mjestu uposleni su: voditeljica Pomorske zbirke, Marijana Dlačić, prof., viša kustosica; Ljiljana Ugrinić, dipl. knjiž., knjižničarka-tajnica. Na radnom mjestu domara uposlen je Zorinko Lalić.

Ovaj broj uposlenika manji je nego što je bio ranije. Unatoč tomu rezultati nisu manji. Posebnu zaslugu u tome ima agilni i uporni upravitelj prof. dr. sc. Tado Oršolić. Potpisnik ovih redaka želi da Zavod za povijesne znanosti u Zadru dalje napreduje i razvija se u onom smjeru koji su zacrtali utemeljitelji, posebno dugogodišnji upravitelj dr. sc. Vjekoslav Maštrović. Nadati se je da će i Uprava i ostalo članstvo HAZU-a nastaviti i intenzivirati potporu, a naići će na veliku pomoć svih uposlenih i suradnika kojih nije mali broj.

akademik Nenad Cambi